

Platform Groen Erfgoed - Groene vormgeving van herdenken en herinneren

Samenvatting

6 maart 2019 te Amersfoort (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Herdenken vorm geven door Christian Bertram (Universiteit van Amsterdam)

In de inleiding van Christian Bertram werd herdenken gedefinieerd als plechtige manier van stilstaan bij een traumatisch gebeurtenis, vaak verbonden met ceremonieel gebruik op speciale gedenkdagen. De vraag was of we in Nederland speciale 'groene' gedenkplekken kennen. Op begraafplaatsen is beperkt ingegaan omdat deze in 2015 al onderwerp waren.

Nederland kende voor 1975 vooral decentrale, kleinschalige [herdenkingsplekken](#) met 'gelegenheidsgroen' en gedenkbomen, maar nauwelijks monumentale groene vormgeving. Sinds 1975 zijn een aantal grootschaligere monumenten in openbare parken geplaatst, dus in een bestaande groene setting zoals het Auschwitzmonument, Slavernijmonument en Indisch Monument. Van een speciaal ontworpen groene setting die aansluit op de monumenten en hun symboliek is nauwelijks sprake.

Een voor Nederland nieuw verschijnsel is dan ook het MH17 monument bij Vijfhuizen. Een speciale vorm van herdenkingsplekken zijn de voormalige kampen die hun weg moeten zien te vinden tussen authentieke elementen, invoelbaar maken van leed, symbolische enscenering en educatie(-centra). De fysieke ruimte voor groene vormgeving komt hierbij vaak onder druk te staan.

Landschap als laatste getuige door Steven Delva, (Delva Landscape Architecture)

Op de slagvelden bij het Vlaamse Ieper zijn in de Eerste Wereldoorlog 600.000 mensen omgekomen. Het voorheen verzorgde kleinschalige landschap raakte vernietigd door de vele bomkraters, het verdwijnen van (weg)beplanting en door ondergrondse oorlogsvoering. De leegte die overbleef veranderde langzaam door de aanleg van kerkhoven en het dichtschuiven van loopgraven en kraters. Bedreigingen voor het landschap zijn het verdwijnen van de kennis over het verleden, zoals over de werkwijze van ontwerper [Luytens](#) die samenhang ontwierp tussen de verschillende begraafplaatsen. Maar ook door de plaatsing van tuinbouwkassen in het landschap.

Delva presenteert een landschapsontwerp waarbij onder meer de heen en weer schuivende frontlinie van de Duitsers en Engelsen een rol speelt. Het landschap wordt leesbaar voor wie bekend is met de historie door de ingezaaide lijnen van bloeiend koolzaad, de aanplant van bomencirkels om kraters en het toevoegen van wegbeplanting op strategische plekken. Boeren moeten kunnen blijven boeren. De verwezenlijking van het plan is niet eenvoudig vanwege de gemeentegrenzen overschrijdende schaal en doordat niet alle bewoners interesse hebben in deze geschiedenis of in het zichtbaar maken ervan.

Nationaal Monument MH17 in Vijfhuizen door Robbert de Koning (Landschapsarchitect BNT)

Robbert de Koning heeft samen met Trees for All het initiatief genomen om een herdenkingslint met 298 bomen te ontwerpen, met voor elk slachtoffer van de MH17 vliegcrash één boom. Om een relatie met de plek van het afscheid te leggen en de locatie eenvoudig voor buitenlandse nabestaanden bereikbaar te maken, is gekozen voor een locatie dicht bij Schiphol. Het ontwerp bestaat uit een verhoogd grondlichaam dat in 3D een lint voorstelt. Hierop staan de bomen. De besloten ruimte in het midden ligt lager en is als [amfitheater](#) vormgegeven. Op initiatief van de nabestaanden is hier een gedenkteken geplaatst, ontworpen door kunstenaar Ronald A. Westerhuis.

Het lint is beplant met bomenrijen. De gebogen lijnen maken de hoeveelheid bomen en daarmee slachtoffers goed zichtbaar, meer dan in een rechtlijnige aanplant. Mensen die samen reisden kregen dezelfde boomsoort, bij elkaar geplant. De landschapsarchitect hoefde de keuze voor de soort niet te overleggen met de familie, anders was de puzzel van standplaats en soorten niet goed mogelijk geweest. Aanvankelijke problemen met de groeiplaats zijn opgelost door naast beregening ook drainage aan te leggen. Om het lint is een zonnebloemveld gepland als verwijzing naar de locatie in Oekraïne waar de resten van het vliegtuig zijn neergekomen. Er zijn 170.714 bloembollen onder de bomen op het herdenkingslint geplant, als verwijzing naar de datum van de ramp.

Het ontwerp is gemaakt zonder opdracht of budget, maar met mandaat van de nabestaanden. Uiteindelijk is in relatieve stilte naar budgetten en giften gezocht. Die zijn gevonden dankzij de medewerking van overheid, bedrijven en particulieren. Het onderhoud is voor de komende 20 jaar verzekerd door het recreatieschap Spaarnwoude. Stichting Vrienden van het Monument verzorgt met vrijwilligers ook een deel van het onderhoud.

Kamp Vught, van concentratiekamp tot herinneringscentrum door Brigitte de Kock (Nationaal Monument Kamp Vught)

In het bos rond de zandwinningslocatie de IJzeren man bouwde de Duitse bezetter een concentratiekamp voor onder andere Joodse gezinnen en politiek gevangenen. In kamp Vught stonden 34 barakken en een crematorium. Na de oorlog werd het kamp gebruikt als interneringskamp. In 1949 werd het gesloten en is de inventaris geveild. De gebouwen op het SS-terrein werden in gebruik genomen als kazerne voor militaire opleidingen. Inmiddels is dit terrein grotendeels ontwikkeld voor woningbouw. Na de oorlog diende kamp Vught voor de opvang van Molukse KNIL militairen. Integratie in Nederland was verboden omdat men uitging van terugkeer. Dat gebeurde echter niet waardoor het terrein werd ingericht als 'woonoord Lunetten'. In 1992 zijn de barakken op een na gesloopt. Op het restant van het vroegere concentratiekamp verrees het museum Nationaal Monument Kamp Vught met een nagebouwde barak, een aantal nagebouwde wachttorens en het nog bestaande crematorium. In het [ontwerp](#) van Michael van Gessel staat het hoofdgebouw als een muur dwars op de hoofdlaan om een abrupt einde, het dood lopen, invoelbaar te maken. Een goede inrichting van het voorterrein wordt ruimtelijk bemoeilijkt door de hoge wanden van de aangrenzende extra beveiligde Penitentiaire Inrichting Vught met grote parkeerplaatsen. Het centrum zoekt naar manieren om aan te sluiten op het landschap. Zo wordt een deel van de spoorlijn gereconstrueerd. Wandelroutes naar bijvoorbeeld de fusilladeplaats (deels met *augmented reality*) beogen een ruimtelijke her-beleving van Kamp Vught. Zeventig procent van de bezoekers van het museum bestaat uit schoolklassen. Het museumgebouw wordt binnenkort uitgebreid.

Herinneringsbomen door Simen Brunia (Bomencheck)

Brunia komt in zijn werk veel bijzondere bomen tegen en heeft een deel ervan opgenomen in de [bomenbib](#). Een herinneringsboom kan een mooie of traumatische gebeurtenis herdenken. Een voorbeeld is 'de boom die alles zag'. Deze boom overleefde de vliegtuigcrash in de Bijlmer in 1992 en werd al snel een plek waar mensen hun verdriet konden verwerken. Ook de Anne Frankboom heeft zo'n link met het verleden. Veel experts zijn in de tuin van het Anne Frankhuis geweest om het leven van de boom te verlengen maar in 2010 waaide de kastanje toch om. De vruchten zijn over de hele wereld verspreid om nakomelingen op te kweken.

De in historische beschrijvingen voorkomende en veel afgebeelde oude iep bij de herberg Kraantje Lek in Overveen ging ten onder aan de iepziekte. De herinnering aan de boom is gematerialiseerd door een bronzen afgietsel van de stam terug te plaatsen. Bijzonder ook zijn inscripties in bomen die heel lang zichtbaar kunnen blijven en hun boodschap blijven uitdragen. De letters rekken wat uit doordat de boom in de dikte groeit. Mensen zijn geneigd de leeftijd van bomen aan hun eigen levensduur te relateren en een boom daardoor te weinig te tijd te geven. Een eik is 200 jaar jong, 200 tot 300 jaar volwassen en doet er nog eens 200 jaar over om te sterven, mits de boom de kans krijgt. Het is de moeite waard om bomen veel ruimte te geven bij nieuwbouw en bij verhardingen. Bij een ruime plantspiegel en voldoende ondergrondse ruimte kan een boom heel veel meemaken.

Speakerscorner

Op www.groenerfgoedzorg.nl is nuttige informatie over de zorg voor groen erfgoed bijeen gebracht. Ook cursussen staan op de site. Zoals de cursus [Groen erfgoed aan de Hogeschool Utrecht](#) in april. Daarnaast werkt de VKGE aan de totstandkoming van een cursus over cultuurhistorische bos.